ÖMKi
Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet
Research Institute of Organic Agriculture | Forschungsinstitut für biologischen Landbau
PARTNER OF FIBL SWITZERLAND

Közösség által támogatott mezőgazdaság

Útmutató gazdálkodóknak a rövid élelmiszerláncokról és a termelői-fogyasztói közösségek létrehozásáról

ÖMKi 2013

Impresszum

Kiadó:
Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet
Közhasznú Nonprofit Kft. (ÖMKi)
Cégjegyzékszám: 01-09-963553,
vezetve a Fővárosi Bíróság mint Cégbíróságnál.
Bejegyzett székhely: 1174 Budapest, Melczer utca 47.
Iroda és levelezési cím:
1033 Budapest, Miklós tér 1. (Selyemgombolyító)
Tel./fax: +361 244 8358, +361 244 8357
E-mail: info@biokutatas.hu
Honlap: www.biokutatas.hu

Szerzők: Réthy Katalin és Dezsény Zoltán

Lektorálta: Dr. Drexler Dóra

Grafikai szerkesztés: HarVar-d Design Studio

Nyomdai kivitelezés: Papírfeldolgozó Szövetkezet, Fót

A kiadványban szereplő fotók az Évkerék Ökotanya (Kiss László és Kiss-Kovács Orsolya) valamint a Biokert (Pető Áron) jóvoltából kerültek felhasználásra.

ÖMKi 2013

Az e kiadványban foglaltakat a szerzők legjobb tudásuk szerint írták le, és a kiadóval együtt a lehető legnagyobb gondossággal ellenőrizték. Ennek ellenére a hibák lehetőségét nem tudjuk teljesen kizárni. A szerzők és a kiadó ezért nem vállalnak felelősséget a kiadványban közöltekért, és az esetlegesen előforduló pontatlanságok miatt.

E kiadvány minden része szerzői jogokkal védett. Bármilyen felhasználás a kiadó engedélyével lehetséges. Ez különösen vonatkozik a sokszorosításra, fordításra, mikrofilm készítésére és feldolgozásra.

A projekt a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat Elnökségének értékelése és javaslata alapján, az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap társfinanszírozásában, a Nemzeti Vidékfejlesztési Program Irányító Hatóságának jóváhagyásával valósul meg.

Tartalom

Közösség által támogatott mezőgazdaság a rövid élelmiszerláncok tükrében *4*

Mit jelent a közösség által támogatott mezőgazdaság? *5*

A közösség által támogatott mezőgazdaság kialakulása *8*

A közösség által támogatott mezőgazdaság fejlődéstörténete és helyzete egyes országokban *9*

Közösség által támogatott mezőgazdaság Magyarországon *11*

Gyakorlati útmutató termelői-fogyasztói közösség beindításához és fenntartásához *17*

Utószó *25*

Ajánlott irodalom *26*

Felhasznált irodalom *26*

Bevezetés

A Közösség által támogatott mezőgazdasági rendszerek Európa nyugati felén és Észak-Amerikában az utóbbi években egyre jelentősebb szerepet kaptak a helyi élelmiszerrendszerek területén. Ezek a rendszerek a közvetlen értékesítés révén megélhetést és az előre tervezés lehetőségét nyújtják kisgazdaságok ezreinek, egy jellemzően a családi kisüzemek számára kedvezőtlen makrogazdasági környezetben. Mindezek mellett ezek a legtöbbször ökológiai módszerekkel dolgozó gazdaságok a termelő és a fogyasztó között kialakuló személyes, bizalmon alapuló kapcsolatnak köszönhetően komoly szemléletformáló tevékenységet is végeznek. Hazánkban az ágazat a fejlődés kezdeti szakaszában van, azonban elterjedésének segítése feltétlenül indokolt.

Az Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet (ÖMKi), a témában már korábban is jelentős szerepet vállaló Tudatos Vásárlók Egyesülete és a Szent István Egyetemen működő ESSRG kutatócsoport 2012-ben és 2013-ban egész napos műhelymunkát, „Tervezői Napot” szervezett a közösségi gazdálkodásban érdekelt hazai szereplőknek. Jelen kiadvánnyal, az előbb említett szervezetekkel együttműködésben, szeretnénk hozzájárulni a helyi élelmiszerhálózatok további fejlesztéséhez, a fenntartható élelmiszerellátás és a helyi értékesítés térnyeréséhez.

Közösség által támogatott mezőgazdaság a rövid élelmiszerláncok tükrében

A 20. század második felében kezdődött meg a mezőgazdasági iparosodás és az élelmiszerkereskedelem globalizációja. Az élelmiszerkereskedelem szerkezetének megváltozásával átalakultak a fogyasztói szokások is. A folyamat számos, az élelmiszerek árában gyakran nem tükröződő problémát hozott magával. Így például mára világszerte háttérbe szorulóban van a kisléptékű mezőgazdasági termelés és a helyi termékeket támogató fogyasztás. A globális élelmiszerlánc kisebb és nagyobb szereplői közötti sokszor egyenlőtlen erőviszonyok világszerte jelentős társadalmi feszültségeket generálnak. Az intenzív, nagyüzemi, ma konvencionálisnak nevezett termelési módszerek és a megnövekedett szállítási távolságok pedig fokozott terhelést jelentenek a környezetre.

A globális élelmiszerrendszer, logikájából fakadóan elsősorban a friss termékek külalakját (piacosságát), eltarthatóságát és szállíthatóságát tartja szem előtt, ami gyakran kedvezőtlenül befolyásolja az élelmiszerek beltartalmi és élvezeti értékét. Sok esetben a termelők és fogyasztók közötti megnövekedett számú köztes szereplő (felvásárlók, nagy- és kiskereskedők) miatt a haszon legnagyobb része nem a gazdálkodót illeti, miközben a mezőgazdasági termelés kockázatait továbbra is ő viseli. A multinacionális kereskedelmi láncok, felvásárlói erejükből adódóan gyakran olyan feltételeket szabnak a beszállítóknak, melyeknek a kistermelői módszerekkel dolgozó, csekély érdekérvényesítő képességgel rendelkező helyi szereplők nem tudnak eleget tenni. Ennek következtében a kistermelők kiszorulnak a kereskedelem legnagyobb forgalmú helyszíneiről, a termelés pedig eltolódik a nagyobb piaci szereplők irányába. Lokálisan ez azt jelenti, hogy csökken a termelés mennyisége és munkaerőigénye, valamint az előállított termékek változatossága, amelynek következtében lassan eltűnnek a helyi jellegzetességek és fokozatosan elvész a hagyományos, előállításukhoz szükséges tudás is.

A legfőbb élelmiszerkereskedelmi csatornák a fenti, gazdasági szempontból igen hatékony logika mentén olyan alacsony élelmiszerárakat valósítanak meg, melyek gyakran nem tükrözik a termékek előállítása, szállítása és értékesítése során keletkező környezeti és társadalmi költségeket. A vonzó ár, valamint a legtöbb fogyasztó élelmiszertermeléssel kapcsolatos viszonylagos tájékozatlansága következtében valótlan kép alakulhat ki az élelmiszerek tényleges értékéről, előállításuk módjáról. A nemzetközi kereskedelemnek köszönhetően az évszaktól függetlenül folyamatosan széles termékskála áll rendelkezésre, amely vásárlói szemmel előnyös, ugyanakkor az „egész éves szezon” miatt a fogyasztók térben és időben is eltávolodnak az élelmiszertermeléstől, étkezési szokásaik mind kevésbé tükrözik az adott térség vagy ország természeti adottságait és lehetőségeit.

A rövid élelmiszerláncok ezekre a problémákra nyújthatnak megoldást, oly módon, hogy csökkentik a termelő és a fogyasztó közötti fizikai távolságot, valamint a hosszú ellátási láncokkal ellentétben a minőség garanciájaként a személyes kapcsolatot, a bizalmat és sokszor az ökológiai minősítést építik be a rendszerbe. A rövid élelmiszerláncok lehetőséget nyújtanak a helyi kistermelőknek a minőségi élelmiszerek előállítására és közvetlen értékesítésére, a fogyasztóknak pedig garantálják a jóízű, adott esetben ökológiai módszerekkel előállított helyi élelmiszerekhez való kényelmes hozzájutást. A rövid élelmiszerláncok típusait az alábbi ábra szemlélteti.

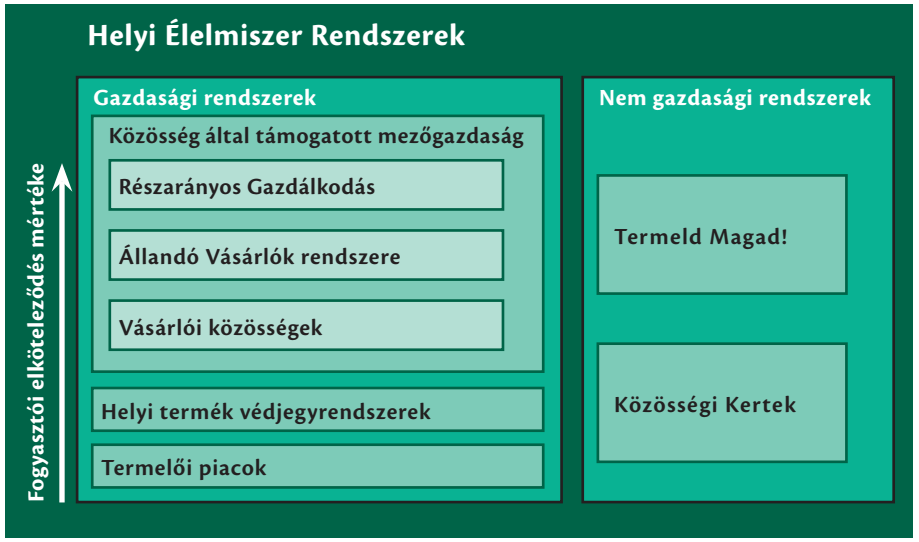

1. ábra. Helyi élelmiszer rendszerek a fogyasztói elköteleződés mértéke szerint, Vadovics és Hayes (2007) nyomán.

Mit jelent a közösség által támogatott mezőgazdaság?

A közösség által támogatott mezőgazdaság a helyi élelmiszertermelés, de különösen a helyi értékesítés sajátos szemlélete és módszere. A közösség által támogatott mezőgazdaság keretében termelők és fogyasztók úgy köteleződnek el egymás felé, hogy az minden résztvevő számára előnyökkel jár. A kötelezettségvállalás előnyös a termelőnek, mivel általa közvetlen és hosszú távú kapcsolatot építhet ki a fogyasztókkal, és figyelmét elsősorban a jó minőségű mezőgazdasági javak előállítására fordíthatja; nem kell az értékesítési csatornák keresésével töltenie az időt. A kapcsolat ugyanakkor előnyös a fogyasztónak is, hiszen tudja, honnan származik az elfogyasztott étel, és arról is közvetlenül tájékozódhat, hogy azt milyen módon és kik termelik. A módszer lényege a termelő és a fogyasztó közötti közvetlen kapcsolat, és a személyes viszonyból adódó bizalom. Ideális esetben a közösség által támogatott mezőgazdasági rendszerekben a termelés kockázatát a termelő és a fogyasztó megosztva viselik. Ebben a relációban, a hagyományos közgazdasági felfogással ellentétben a felek, az eladó és a vásárló, nem ellenérdekeltek, hanem sokkal inkább szövetségesek.

A közösség által támogatott mezőgazdaságnak több formája is létezik, melyek alapvetően a fogyasztói elköteleződés mértékében különböznek egymástól (lásd 1. ábra).

Részarányos gazdálkodás

A részarányos gazdálkodás a termelő és a fogyasztó legszorosabb elköteleződési formája. A részarány az éves termés egy részét jelenti, amiért a fogyasztó előre fizet. A gazdálkodó az év elején becslést készít a termelésről és annak költségeiről, valamint kiszámítja a megélhetéséhez szükséges méltányos jövedelmet. A költségeket a gazdasághoz szorosan kapcsolódó vásárlók, vagy más néven tagok között arányosan felosztják. A befizetett összegért cserébe a vásárló rendszeresen megkapja a termés neki járó részét. Egyéni igények teljesítésére a részarányos gazdálkodás esetén legtöbbször nincs mód. A tagok mindig az éppen aktuális terményekből részesülnek. A szerződés és az előre fizetés közös kockázatvállalással jár, a szélsőséges időjárás következtében keletkezett károkat például már nem csak a termelő, hanem a fogyasztó is viseli. Magyarországon a részarányos gazdálkodás kifejezés helyett sokszor a zöldségközösség elnevezést is használják, ami abból adódik, hogy az ilyen rendszerek itthon egyelőre mind (bio)kertészetek. Jelenleg körülbelül fél tucat részarányos alapon szerveződő gazdaság működik hazánkban, melyek közül több 2013 tavaszán kezdte meg működését. A hazai példák esetében a közösségen belül történik az összes megtermelt áru elosztása, a gazdálkodóknak nincs szüksége más értékesítési csatornára.

Részarányos zöldségdobozok betakarítás közben

Állandó vásárlók rendszere vagy dobozrendszer

Ez a típusú közösség által támogatott mezőgazdasági rendszer is azon alapul, hogy a gazdálkodók és a vásárlók állandó szövetséget hoznak létre. Ellentétben a részarányos gazdálkodással, ebben a rendszerben azonban nem jellemző az előre fizetés és a hosszú távú elköteleződés, annál lazább kapcsolatot feltételez. A termelő és a vásárlók előre megállapodnak az akár többféle árut (zöldség, gyümölcs, hús, tejtermék méz, tojás stb.) tartalmazó egységcsomag/egységdoboz árában, és abban, hogy az utóbbiak milyen gyakran (általában hetente) fognak vásárolni. A rendszernek nem kötelező eleme, de a gazdálkodó számára fontos, hogy a fogyasztók lehetőleg állandó vásárlók legyenek. Ezáltal a gazdálkodó viszonylag pontosan ismeri a vásárlóközönsége méretét és ennek megfelelően tudja szervezni a termelést. A fogyasztók pedig rutinszerűen, a dobozrendszernek megfelelően alakíthatják ki élelmiszer-beszerzési szokásaikat. Magyarországon egyre több ilyen elven működő vásárlói közösség létezik, melyek legtöbbje úgynevezett (bio)zöldségdoboz-rendszer, de vannak sajt- vagy hústermékekre alapozott konstrukciók is. A személyes kapcsolat termelő és fogyasztó között itt is fontos, a termékek egy, vagy legfeljebb néhány egymáshoz közeli termelőtől származnak. Mivel a dobozrendszerek népszerűsége egyre nő, fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a webáruházakon vagy más közvetítőkön keresztül rendelt termékek, még ha zöldséges dobozok is, a személyes kapcsolat, azaz a termelő ismerete hiányában nem tekinthetőek a közösség által támogatott mezőgazdaság részének.

Vásárlói közösségek

A vásárlói közösségek alapja, hogy több helyi termelő, egy civil szervezet vagy a fogyasztók kisebb közössége (ki)szállítási és elosztói rendszert szervez (háztól házig vagy egy állandó átvevőpontra) a jellemzően kistermelői, helyben vagy regionálisan előállított áruk számára. A vásárlói közösségek nagyfokú változatosságot mutatnak attól függően, hogy hogyan működnek és milyen termékkel foglalkoznak. A vásárlói közösség tagjai általában szabályos időszakonként leadhatják (telefonon, faxon, elektronikus levélben) megrendeléseiket, a kiszállítást és átvételt pedig egy adott napra rögzítik. Ezek a rendszerek elég rugalmasak, a vásárlók gyakran választhatnak, hogy mit és mikor szeretnének beszerezni. Vásárlói szempontból további előny, hogy az áruválaszték (friss és tartósított termékekből) egészen széles is lehet, hiszen a rendszerben általában több termelő termékei is megjelennek. Másrészről termelői oldalon a vásárló közösség éppen a rugalmassága következtében bizonytalanságot is hordoz magában: a gazdálkodó nem lehet biztos abban, hogy a közösségen keresztül maradéktalanul értékesíteni tudja a termékeit. Ha a személyes kapcsolat nem is feltétlenül garantált fogyasztó és termelő között, a szolidaritás jellemzően itt is fontos összetevő. A vásárlói közösségek itthon jellemzően civil alapon működő, nem profitorientált szerveződések. Jó példa a Szatyor Egyesület által működtetett Szatyorbolt Budapesten.

Nevezéktan

A közösség által támogatott mezőgazdaság témájában meglepően változatos nyelvi kifejezésrendszer alakult ki Magyarországon, amiben talán sokszor nem is egyértelmű a kiigazodás. Ehhez szeretnénk egy bekezdés erejéig segítséget nyújtani.

A meglehetősen szerény számban fellelhető magyar nyelvű szakirodalomban először a 90-es években használták az angol ***Community Supported Agriculture (CSA)*** fordításából származó „közösség által támogatott mezőgazdaság” kifejezést, amely, bár találó, de nyelvi szempontból kissé nehézkes, túlságosan hosszú, nehezen kimondható. En-

nek következtében, a témában 2008 óta számos programot szervező Tudatos Vásárlók Egyesülete (TVE) inkább a tömörebb ***Közösségi mezőgazdálkodás*** vagy ***Közösségi gazdálkodás*** kifejezéseket alkalmazza. Ez az elnevezés azonban tágabb jelentéstartalommal bír, mint az előbb ismertetett mezőgazdálkodási értékesítési típusok. Például a nagyvárosokban egyre inkább terjedőben levő közösségi kertek is beleérthetőek.

Használható továbbá a szintén találó ***termelői-fogyasztói közösségek*** (rövidítés: ***TFK***) kifejezés is. A jelenlegi részarányos gazdálkodást folytató termelők nemes egyszerűséggel ***zöldségközösségnek*** vagy a francia előképek alapján ***AMAP gazdaságnak*** (lásd később) nevezik magukat. Megfontolandó lehet egy találékony biotermelő javaslata a közösség által támogatott mezőgazdaság ***KATÁM***-ként való rövidítésére és ennek köznyelvben való elterjesztésére.

A nevezéktan tehát meglehetősen szerteágazó. Lényeges azonban, hogy a gyakorlatban mindig tisztázzuk, mit rejt egy-egy elnevezés. Vásárlóként bizonyosodjunk meg róla, termelőként pedig tegyük egyértelművé, hogy az elnevezéssel illetett gazdálkodói tevékenység megfelel a közösség által támogatott mezőgazdaság alapelveinek. A közösség által támogatott mezőgazdaság elveivel nem összeegyeztethető rendszerek esetén a nem kellően körültekintő elnevezés, vagy a félreérthető kommunikáció sok fogyasztó számára megtévesztő lehet, és hosszú távon ronthatja a szegmens hiteles szereplőinek megítélését.

A közösség által támogatott mezőgazdaság kialakulása

A közösség által támogatott mezőgazdasághoz kapcsolódó mozgalmak a 20. század második felében, egymástól függetlenül Japánban és Európában alakultak ki. Az első termelői-fogyasztói közösségek az ázsiai szigetországban az 1960-as években, olyan városi fogyasztók, japán háziasszonyok összefogása révén jöttek létre, akik biztonságos, ismert eredetű élelmiszereket kívántak családjuk asztalára tenni. A TEIKEI (szó szerint összefogás) mozgalom újításai közé tartozott a közösségi tagok személyes kapcsolata a termelővel, és az elköteleződés a környezetbarát termelési módszerek iránt.

Rudolf Steiner munkássága, a biodinamikus mezőgazdaság rendszere és társadalmi szemlélete keltette életre Németországban az 1950-es években az első közösségi alapon üzemelő mezőgazdasági egyesületeket. A társulások célja az volt, hogy mezőgazdasági területeket biztosítson biodinamikus gazdáknak, akik azután közvetlenül a területet adó fogyasztóknak értékesítik termékeiket. Németországban az 1970-es években ezekben a közösségekben az élelmiszer önrendelkezés új formája valósult meg: a fogyasztók a gazdaságok aktív támogatásával szerepet vállaltak az élelmiszerek előállításban. A közösség által vásárolt mezőgazdasági területeket a gazdálkodók részére kedvező áron adták bérbe, a szezon eleji költségek fedezéséhez pedig hitelnyújtással járultak hozzá.

Ebben a rendszerben a termelők a közösség tagjainak elköteleződése révén biztos fogyasztói bázist tudtak kialakítani. A modell svájci elterjedése után a mozgalom egyik vezéralakja, Jan Van der Tuin az Egyesült Államokba is bevezette ezt a szemléletet, ahol az 1980-as években szintén megalakultak az első közösségi farmok. A ma világszerte alkalmazott ***„Community Supported Agriculture”***, azaz CSA kifejezés is feltehetőleg az Egyesült Államokban született.

A közösség által támogatott mezőgazdaság fejlődéstörténete és helyzete egyes országokban

Németország (Solidarische Landwirtschaft)

A közösségi mezőgazdasági kezdeményezések jelentős múltra tekintenek vissza Németországban, mint fentebb írtuk, elsősorban Rudolf Steiner hagyatékának köszönhetően, aki a biodinamikus mezőgazdaság (az ökológiai gazdálkodás egy irányzata) alapjainak kidolgozása mellett a szolidaritásra épülő társadalmi struktúrák létrehozását is szorgalmazta. Valószínűleg ennek köszönhető a közösség által támogatott mezőgazdálkodás ott elterjedt elnevezése is, a ***„Solidarische Landwirtschaft”***. Mindezek ellenére Németországban jelenleg mindössze 20 klasszikus értelemben vett közösségi alapon működő gazdaság található, feltehetőleg az ökológiai mezőgazdasági termékek szélesebb körű elterjedése és egyéb alternatív értékesítési rendszerek (például termelői piacok és gazdaboltok) magas fokú társadalmi beágyazottsága miatt.

Viszonylag új fejlemény, hogy az országban 2011-ben létrejött a ***„Verein Solidarische Landwirtschaft”*** („Szolidáris Mezőgazdasági Szövetség”) nevű szervezet, amely információs platformot és kapcsolódási felületet kíván nyújtani a közösségi rendszerben résztvevő és érdeklődő gazdaságok számára.

Franciaország (AMAP)

Az első francia közösségi mezőgazdasági kezdeményezést 2001-ben hozta létre egy házaspár az amerikai CSA-k mintájára, azzal a céllal, hogy hozzájáruljanak a Franciaországban erős hagyománnyal rendelkező kis családi parasztgazdaságok fennmaradásához. A francia mozgalom neve is innen származik, az AMAP rövidítés jelentése ***„Association pour le Maintien d’une Agriculture Paysanne”***, vagyis Szövetség a Paraszti Mezőgazdaság Fenntartásáért. Az elmúlt 12 évben a mozgalom jelentős társadalmi bázisra tett szert, az AMAP gazdaságok száma mára meghaladja a kétezret. Ellentétben más európai kezdeményezésekkel, az AMAP mozgalom a kezdetektől fogva erős formális érdekvédelmi struktúrával rendelkezik és kiforrott szabályrendszert követ. Az alapító tagok által megfogalmazott AMAP Charta kiköti az AMAP működésének etikai és termelési alapelveit, melyeket minden a rendszerben értékesítő gazdá-

nak és fogyasztói közösségnek szem előtt kell tartania. Az AMAP-ot a fogyasztók és termelők közötti igen erős szolidaritás jellemzi, a gazdaságok a termelés és értékesítés tekintetében a korábban ismertetett részes gazdálkodásnak feleltethetők meg.

2010-ben megalakult a MIRAMAP, azaz egy régiók közötti AMAP szövetség, melynek legfőbb célja az AMAP-ok nemzeti és nemzetközi szintű érdekképviselete, valamint a tapasztalatok és ismeretek cseréje a különböző területen élő gazdák és fogyasztóik között.

Egyesült Királyság (Community Supported Agriculture - CSA)

A hosszú élelmiszerláncokkal szembeni fokozódó fenntartások az Egyesült Királyságban is az alternatív fogyasztói modellekre irányították az etikai termékjellemzőkre fogékony fogyasztók figyelmét. Dinamikusan fejlődnek a helyi mezőgazdasági kezdeményezések, köztük a vásárlói közösségek, a gyakran közösségi kézben levő helyitermék-boltok és az előfizetéses dobozrendszerek. Az alternatív értékesítés felvirágzásában jelentős szerepet játszott, hogy a szigetországban az elmúlt években az ágazat fokozott médiafigyelmet kapott, több országos szervezet is nagyszabású kampányokat szervezett, melyek felhívták a figyelmet a közösségi kezdeményezések fontosságára. A CSA típusú gazdaságokat összefogó ernyőszervezet megalakítására is már számos előkészület történt, várható, hogy 2013-tól Nagy-Britanniában is intézményesülni fog a mozgalom. A brit CSA-k többségét nem gazdálkodók, hanem helyi közösségek, civil szervezek kezdeményezték és vezetik. Az országos működésű, a fenntartható mezőgazdálkodás és élelmiszertermelés tekintetében nagy jelentőséggel bíró „***Soil Association”*** nevű szervezet 2011-es felmérése alapján Angliában jelenleg mintegy 80 aktív CSA kezdeményezés működik és további 120 áll szervezés alatt.

2006 és 2012 között az országban kifejezetten a helyi élelmiszerrendszerek (ezen belül többek között a CSA-k) fejlesztésére a nemzeti brit lottó jótékonysági alapítványa ***(„Big Lottery Fund”)*** 10 millió angol font (kb. 3.6 milliárd forint) költségvetésű programot finanszírozott. A program keretében termelőket és a helyi élelmiszerekhez kötődő vállalkozásokat segítettek gazdasági tanácsadással, képzésekkel, hogy könnyebben élhessenek a helyi élelmiszerekhez kötődő lehetőségekkel. A program keretein belül ezen kívül számos oktatási, felvilágosítási esemény került megrendezésre, valamint a helyi élelmiszerekhez kötődő civil szervezetek is anyagi és szakértői segítséget kaptak munkájukhoz.

Amerikai Egyesült Államok (CSA)

1986-os indulása óta az Egyesült Államokban is jelentős fejlődésen ment keresztül a CSA mozgalom, mára becslések szerint legalább háromezer CSA alapon értékesítő gazdaság működik országszerte. A CSA rendszerek elsősorban az Egyesült Államok keleti és nyugati partvidékén népszerűek. A CSA rendszerekben résztvevő termelők gyakran ideológiai, társadalmi-világnézeti indíttatásból fognak bele a gazdálkodásba, sokan közülük mezőgazdasági előképzettség nélkül. A részes vagy dobozos értékesítésen kívül széles körben elterjedtek a non- profit alapon üzemelő vásárlói közösségek ***(„food co-op”)*** is.

Az Egyesült Államok Mezőgazdasági Minisztériuma (USDA) kifejezetten CSA témájú internetes adatbázist tart fenn, és számos nagy állami egyetem illetve szövetségi fenntartású, fenntartható mezőgazdálkodással foglalkozó szervezet foglalkozik CSA-k számára igénybe vehető szaktanácsadással, képzési programokkal, kiadványok, kézikönyvek megjelentetésével.

Közösség által támogatott mezőgazdaság Magyarországon

A közösség által támogatott mezőgazdaság és az ökológiai gazdálkodás

A közösség által támogatott mezőgazdasági formák a társadalmi és környezeti felelősségvállalás kapcsán legtöbb esetben ellenőrzött ökológiai termelést, de legalábbis a bio elvei szerint folytatott, vegyszermentes, kímélő gazdálkodást feltételeznek. Az összefüggés miatt indokolt a hazai ökológiai gazdálkodási ágazat rövid bemutatása.

Az ökológiai gazdálkodás az 1920-as években alakult ki. Elsődleges célja a vegyszermentes, egészséges élelmiszer előállítása, valamint a mezőgazdasági termelés környezeti terhelésének minimalizálása. Az ökológiai mezőgazdaság vagy más néven biogazdálkodás olyan élelmiszer-előállítási rendszer, mely során nem alkalmaznak mesterséges műtrágyákat és vegyi alapú növényvédő szereket. Ezek helyett a tápanyag-utánpótlás biztosítása érdekében szerves trágyákat, zöldtrágyákat és növényi komposztokat használnak, valamint speciális művelési módok révén csökkentik a tápanyagveszteségeket. A növényvédelem megvalósításakor az ökológiai gazdálkodás a természetes folyamatokra, például a kártevők természetes ellenségeire támaszkodik, azonban egyes nem szintetikus növényvédő szerek alkalmazása (pl. réz- és kéntartalmú készítmények, növényi kivonatok) megengedett. Mára ez a gazdálkodási mód világszerte elterjedt, és a „bio” valamint „ökológiai” elnevezés nemzeti és nemzetközi jogszabályok által védett. Alkalmazásuk csak a szigorú termelési előírások betartása, és annak államilag elismert tanúsítása esetén engedélyezett. Jelenleg Magyarországon két államilag akkreditált szervezet, a Biokontroll Hungária Nonprofit Kft. és a Hungária Öko Garancia Kft. végzik a biotermékek ellenőrzését és tanúsítását.

A komoly növekedést mutató európai trendekkel ellentétben az ökológiai gazdálkodás térnyerése Magyarországon az elmúlt években sajnos stagnált, sőt az ellenőrzött terület nagysága a 2009-es csúcsévet követően enyhe visszaesést mutat. Miközben az Európai Unióban a mezőgazdasági művelés alatt álló területek 5 százaléka ellenőrzött bioterület, addig hazánkban ez az arány alig 2,5 százalék. Jelenleg az ország teljes ellenőrzött öko területe körülbelül 125 ezer ha. A hazai fejlődés elmaradásában többek között szerepet játszhatnak az elmúlt évek támogatási rendszerének hiányosságai, a hazai bio feldolgozóipar elmaradottsága, az előállítási lánc gyenge vertikális és horizon-

tális szervezettség, a szűk helyi frisstermék kínálatból adódó magas árak és a fogyasztói ismeretek hiánya is. A Magyarországon megtermelt bio-élelmiszerek több mint 80 százaléka feldolgozatlan alapanyagként hagyja el az országot, miközben a feldolgozott biotermékek jelentős része importból származik. Mindezek ellenére a magyar mezőgazdaság számára az ökológiai gazdálkodás továbbra is kitörési pontot jelent, hiszen adottságaink igen jók, a folyamatos európai keresleti piac mellett pedig számolni lehet a belföldi fogyasztás fokozatos bővülésével is. Társadalmi, gazdasági és környezeti szempontból egyaránt kiemelt fontosságú lenne, hogy a belföldi keresletet a hazai előállítású friss és feldolgozott biotermékekkel tudjuk kielégíteni.

A közösség által támogatott mezőgazdaság alternatív értékesítési módszerei elsősorban az ökológiai gazdálkodást folytató kistermelők piacra jutási gondjaira nyújthatnak megoldást, mivel a globális élelmiszerekkel szemben a hangsúlyt a helyi eredetre, a környezetkímélő termelési módszerekre, a fenntartható gazdálkodásra helyezik. Ezek az értékek pedig elsősorban Budapesten és a nagyobb városainkban egy szűk, de folyamatosan gyarapodó fogyasztói kört képesek megszólítani. A Magyarországon már működő közösségi mezőgazdálkodási kezdeményezések sokfélék, és egyelőre induló fázisban vannak, azonban az már most megállapítható, hogy bizonyos feltételek mellett működőképes alternatívát képesek nyújtani a kiskereskedelmet meghatározó élelmiszercsatornákhoz képest. Bár gazdasági jelentőségük egyelőre csekély, a közösségi kezdeményezések mindenképpen fontos szerepet játszanak a fogyasztói szemléletformálásban és a fejlettebb élelmiszerkultúra megteremtésében.

A termelői-fogyasztói közösségek jelenlegi helyzete és jellemzői itthon

A következőkben néhány hazai adatot, jellemzőt szeretnénk bemutatni az első fejezetben ismertetett közösség által támogatott mezőgazdasági formákról, azon belül is a részarányos gazdálkodásról és a dobozrendszerekről.

Magyarországon az első, angolszász mintára létrehozott közösségi mezőgazdasági kezdeményezés 1999-ben indult Nyitott Kert néven. A Nyitott Kertet Matthew Hayes a gödöllői Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézetével együttműködésben hozta létre és vezette. A kezdeményezés azzal a céllal indult, hogy népszerűsítse hazánkban a fenntartható élelmiszerrendszereket, és alternatív értékesítési csatornát találjon a tangazdaságban megtermelt biozöldségeknek. Az értékesítés előfizetéses dobozrendszerrel indult, az egységdobozok azonban a fogyasztók részéről ekkor még nem találtak megfelelő fogadtatásra. Az induláskor túlságosan alacsonyra szabott doboz-ár a termelés költségeit nem fedezte, és így hosszabb távon nem garantálta a rendszer gazdasági fenntarthatóságát. A Nyitott Kert ezért néhány év alatt átalakult egy megrendelési-házhozszállítási szolgáltatássá, ahol a fogyasztók saját maguk állíthatták össze a heti dobozok tartalmát a tangazdaság biotermékeiből. Később máshonnan származó termékekkel bővült a repertoár. A biozöldség-doboz non-profit alapon indult, majd két átszervezést követően 2006 óta a mai napig Nyitott Kert Futár néven, profitorientált vállalkozás keretében, házhozszállításos rendszerben, a Nyitott Kert Alapítványtól elkülönülten működik. Az 1990-es évek végén a Nyitott Kert Alapítvány programja kelet-közép európai viszonylatban is korai fecskének számított.

A Magyarországon jelenleg működő közösségi gazdálkodási rendszerek jobbára a francia AMAP mozgalom hatására indultak el. A francia minta elterjesztésében vitathatatlan szerepe van a Tudatos Vásárlók Egyesületének, akik az elmúlt években számos előadást, műhelymunkát, tanulmányutat és egyéb rendezvényt szerveztek a témában, aminek köszönhetően jelentős médiafigyelem is irányult a közösségi gazdálkodásra. Sok fogyasztó és termelő ismerkedhetett meg így a modellel.

Jelenleg a részes gazdálkodást üzemeltető hazai gazdaságok száma mintegy hatra tehető, míg az előfizetéses dobozrendszert működtetők körülbelül négyen vannak, de folyamatban van az újabbak megalakulása. Ismereteink szerint az egykori keleti blokk más országaiban nagyságrendileg a magyarországihoz hasonló számú kezdeményezés létezik, míg tőlünk nyugatabbra már sokkal több. A vásárlói közösségek itthon kizárólag nagyvárosokban (Budapest, Szeged, Miskolc) vagy a budapesti agglomerációban szerveződtek. A közösség által támogatott mezőgazdaság világszerte elsősorban az átlagosnál tehetősebb, az egészséges táplálkozás és a környezetetikai szempontok iránt fogékony lakosságot célozza meg. Azonban például Franciaországban a mozgalom széleskörű elterjedésének köszönhetően a vidéki, átlagos jövedelmű háztartások is egyre nagyobb számban csatlakoznak a közösségi alapon szervezett gazdaságokhoz. A franciához hasonló dinamikus fejlődés Magyarországon egyelőre még várat magára.

Itthon a közösségi alapon szerveződő gazdaságok 1-10 ha mezőgazdasági területtel rendelkeznek, az átvételi pontoktól/vásárlóktól átlagosan 40 km-re, de legfeljebb 100 km-re fekszenek. Egy kivételével minden hazai közösség által támogatott gazdaság ellenőrzött biogazdálkodást folytat. Szervezeti formájukat tekintve igen változatos a kép, a gazdálkodók között találni őstermelőt, egyéni vállalkozót, gazdasági társaságot, néhány esetben pedig formális vagy informális civil szerveződéseket. A részarányos gazdálkodást folytatók számára a közösségi az egyetlen értékesítési forma, míg a többiek emellett házhozszállítással, piacozással, egy esetben pedig exportra történő termeléssel (olajtökmag) is foglalkoznak. Jellemző tendencia, hogy a közösségi értékesítésre való átállás a gazdaságok számára 1-2 szezont vesz igénybe, a vásárlói kör/tagság kiépítése tehát időigényes feladat. Mindazonáltal több hazai gazdaság is arra törekszik, hogy előnyei miatt minél rövidebb idő alatt a közösségi legyen számára a kizárólagos értékesítési mód.

A magyar közösségi gazdaságok 20-60 doboz friss élelmiszert, főleg zöldséget és esetenként emellett olajos magvakat, gyümölcsöt, feldolgozott gabonát szállítanak 1-5 átvevő pontra. A dobozok néhány kivételtől eltekintve egységes tartalmúak, módosításra, egyéni igények teljesítésére csak alkalomszerűen vagy egyáltalán nincs lehetőség. Egyes termelői-fogyasztói közösségekben a tagok az átvevő pontokon (előre történő megrendeléssel) hozzájuthatnak más termelők által előállított kenyérhez, tejtermékekhez és egyéb élelmiszerekhez is. A fogyasztók elköteleződésének formális megjelenése

változó, a részarányos gazdálkodást folytató termelők és tagságuk között szerződéses a kapcsolat, és az elköteleződés teljes, de legalább fél szezonra szól. A dobozrendszereknél a megállapodás termelő és fogyasztó között történhet szóban is, és legfeljebb egy hónapra való előre fizetés vagy hetente történő fizetés a jellemző.

A közösség szerepe, társadalmi szerepvállalás

A különböző közösségi kezdeményezések mindegyikében fontos szerepet kap a vásárlók és termelők között kialakult kötődés és szolidaritás. A termékek személyes átvétele gyakran közösségi eseménynek számít, ahol a termelők és a fogyasztók beszélgethetnek a gazdaság működéséről, az aktuális termények konyhai elkészítéséről és megvitathatják az esetlegesen felmerülő problémákat is. A gazdaságok a heti rendszeres átvételen kívül is szerveznek közösségi eseményeket, például egy szezon alatt akár több gazdaságlátogatásra, közösségi napra is sor kerülhet. Az ilyen események során a tagok bepillantást nyerhetnek a termelés folyamataiba, ezáltal jobban megismerik az élelmiszerek előállításának módját és magasabb megbecsülés alakulhat ki bennük a termelő munkája iránt. A gazdaság-látogatásokon kívül előfordul kóstolók, családi hétvégék, az egészséges táplálkozással, élelmiszerekkel kapcsolatos foglalkozások szervezése is, ahol a tagok főzéssel, természetes tartósítással és egyéb házi praktikákkal kapcsolatos ismereteket sajátíthatnak el.

A közösségi eseményeken a zöldségközösség tagjai bepillantást nyerhetnek a termelés folyamataiba

A gazdálkodók gyakran élnek az internet nyújtotta lehetőségekkel, közösségi oldalakon, elektronikus levélben és blogokon keresztül is tartják a kapcsolatot fogyasztóikkal. Az egyéb európai példákhoz képest Magyarországon egyelőre kevésbé jellemző a gazdaságban végzett önkéntes munka, azonban a logisztikában, koordinációban és egyéb területeken (könyvelés, jogi segítség, hírlevél írása) esetenként szerepet játszanak a közösség tagjai.

A hazai gazdaságok vezetői gyakran a szűken vett közösségen túlmutató társadalmi szerepeket is felvállalnak a helyi élelmiszerek fogyasztásának előnyeiről, fenntartható életmódról vagy egészséges táplálkozásról szóló ismeretterjesztés, ismeretátadás formájában. Az egyes közösségek, szervezetek között is sokszor erős a szolidaritás, a modern piaci viszonyokra jellemző konkurencia helyett a kooperáció.

A résztvevők véleménye szerint a közösség által támogatott mezőgazdaság segíti az élelmiszer önrendelkezés kialakulását, vagyis átláthatóvá teszi az élelmiszerellátást, garantálja a termelők megélhetését és segíti az egészséges életmóddal, egészséges táplálkozással összefüggő ismeretek terjedését. A közösség által támogatott mezőgazdaság ezen felül kiemelkedő szerepet játszhat a mezőgazdasági sokszínűség és a lokálisan adaptált tudás ápolásában és megőrzésében, például a tájfajták újrahonosítása és termelésbe való visszavezetése révén. A közösségi kezdeményezések környezeti fenntarthatóságát erősítik a természetkímélő termelési módszerek, a csökkenő mennyiségű csomagolóanyagok és a lerövidült szállítási távolságok is. Az érintett gazdálkodók szakmai ismereteiket tekintve jól vagy igen jól felkészültek, és mindegyikük meggyőződésből és lelkesedésből alkalmaz ökológiai termesztési módszereket.

A közösségi rendszerben történő értékesítés sok előnnyel járhat mind a gazdálkodók, mind a fogyasztók számára, azonban a megszokottól eltérő termelői és fogyasztói szokásokhoz való alkalmazkodás nagyfokú rugalmasságot igényel mindkét fél részéről. Magyarországban ez az ágazat igen újnak számít: a hazai kisszámú közösségi alapon szerveződő gazdaság mindössze néhány éve kezdte meg működését. A rövid idő alatt összegyűlt tapasztalatokból messzemenő következtéseket nem lehet levonni, a résztvevők visszajelzései azonban eddig pozitívak, ami bizakodásra adhat okot.

KIHÍVÁSOK és LEHETŐSÉGEK a gazdálkodó szemszögéből

Termelés

- A fogyasztók folyamatos ellátása **sok fajból és fajtából álló gazdálkodást feltételez,** ez pedig **megnövekedett tervezési és munkaerő befektetéssel** jár
- A közvetlen kapcsolat a fogyasztókkal megköveteli a szállított élelmiszerek **kiváló minőségét**
- A szoros, személyes kapcsolat feltételezi a fogyasztókkal szembeni rugalmasságot, valamint a fogyasztói igényekhez való alkalmazkodást
- Új típusú **logisztikai és adminisztratív terhek:** rendelésfelvétel, dobozok összeállítása, szállítás, átadás
- Hosszú távon **jól tervezhető vetésszerkezet** a fogyasztói igények figyelembevételével
- **Felesleges, nem eladható áru minimalizálása**
- **Egészséges agro-ökoszisztéma és munkakörnyezet**
- A jellemzően régióbeli átadási pontoknak köszönhetően **csökkenő szállítási költségek**
- Idővel akár önszerveződő fogyasztói kör, amely számos szervezési feladatot átvállalhat a gazdálkodótól
- Miután kialakult a fogyasztói kör, a rendszer hosszú távra **tervezhető és tartós biztonságot jelent**

Fogyasztók

- A **fogyasztói mentalitásnak** alkalmazkodnia kell a megszokottnál kötöttebb rendszerhez
- **A közösségszervezés és a közösségi részvétel** nehézségekbe ütközhet
- **Lemorzsolódás**, kezdeti lelkesedés alábbhagyása
- Nem mindig alakítható ki szerződéses rendszer, ezért a **kockázatmegosztás sem valósul** meg minden esetben
- **A közösség kialakulása** után a fogyasztók is részt vállalnak a terhekből (logisztika, adminisztráció, marketing, önkéntesség)
- **Kockázatmegosztás:** előre kiszámíthatatlan veszteségek esetén is fizet a fogyasztó, elfogadja a termékek mennyiségében és minőségében jelentkező változásokat
- Friss, egészséges élelmiszer szolgáltatása a fogyasztók részére

Gazdasági tényezők

- Kezdeti időkben, a rendszer „beálltáig" előfordulhatnak **gazdasági nehézségek**
- Régiótól függő fizetőképes kereslet
- Nem minden fogyasztó hajlandó/képes megfizetni a termelés valódi költségeit, azonban ha az előfizetések nem fedezik a költségeket, a rendszer gazdaságilag nem fenntartható
- Változó piaci körülmények között is **kiszámítható jövedelem**
- A fogyasztói elköteleződésből fakadóan **jól kalkulálható költségek és bevétel**
- **Gazdasági együttműködés** más termelőkkel
- **Tevékenység diverzifikálása**, több lábon állás
- **Fokozatos bővíthetőség**
- **Nincs szükség marketingre**, a népszerűsítést a fogyasztók végzik
- Növekvő érdeklődés a fogyasztók körében az alternatív élelmiszerrendszerek iránt
- Alacsony konkurencia

Személyes tényezők

- A rendszer a termelőtől magas fokú **kommunikációs képességeket, alkalmazkodóképességet és kreativitást** igényel
- Folyamatos visszajelzések megfelelő adaptálása a termelésbe
- **Személyes felelősségvállalás**: közösség kialakítása, összetartása, termelési minőség
- Hosszú távú elköteleződés
- Személyes kapcsolat a fogyasztókkal: **bizalom és megbecsülés**
- **Közösség kialakítása fogyasztókkal és más gazdaságokkal**: közösségi programok, információcsere, új ismeretek elsajátítása
- **Természetközeli életforma**, családi élelmiszer-önellátás

Gyakorlati útmutató termelői-fogyasztói közösség beindításához és fenntartásához

Zöldségközösség beindítása és működtetése

Amennyiben a termelő a már működő gazdasága kapacitásainak egy részét vagy egészét közösségi rendszerben értékesíthető termények előállítására szeretné fordítani, az előzetes tájékozódás és pontos tervezés elengedhetetlen a vállalkozás sikeréhez.

Első lépésként érdemes a gazdának tisztáznia, hogy személyiségéhez és tapasztalataihoz egyáltalán illik-e a közösség által támogatott mezőgazdaság modellje? A tapasztalatok alapján az alábbi személyes tényezőket érdemes megfontolni egy termelői-fogyasztói közösség szervezését megelőzően.

Kertészeti ismeretek: A közösségi alapú értékesítés a szezon alatt folyamatosan betakarítható termékeket, ennek következtében összetett, sok fajból és fajtából álló termelést igényel. Ehhez elengedhetetlenek a magas fokú elméleti és gyakorlati zöldségtermesztési ismeretek. A vetésszerkezet tervezéséhez fontosak az ökológiai (vegyszermentes) termesztés növénytársítással és vetésforgóval kapcsolatos ismeretei, a folyamatos ellátás érdekében pedig az egyes fajok és fajták tenyészidő-hosszával kapcsolatos ismeretek. Az ezekkel nem rendelkező termelők számára megfontolandó a fokozatos átállás, azaz először csak kisszámú tag bevonása a rendszerbe. Ahogy egyre inkább rutinszerűen működik a termelés, úgy lehet célszerű a taglétszámot évről évre növelni. A hazánkban jelenleg működő legnagyobb zöldségközösség 2013-ban hetente kb. 60 családot lát el zöldségekkel.

A széles terményskálába a hazai fogyasztók által eddig kevésbé ismert zöldségek is bevonhatók (balról jobbra: édeskömény, mángold, okra)

Nyitott, kommunikatív személyiség: Fontos a fogyasztókkal több csatornán való folyamatos kommunikáció (hírlevelek, blog, közösségi oldal) és a rendszeres személyes kapcsolat.

Mindez jelentősen hozzájárul a fogyasztók hosszú távú elköteleződésének és bizalmának kialakulásához. Sok fogyasztó szívesen figyelemmel kíséri a gazdaság életét, akár személyes látogatások formájában is. A rendszer fenntarthatósága szempontjából kulcsfontosságú, hogy a termelő nyitott legyen a fogyasztók visszajelzéseire, és azokat megfelelően tudja integrálni döntéseibe, a termelési folyamatokba. Amennyiben a termelő zárkózottabb személyiség, elképzelhető hogy a fogyasztókkal való kapcsolattartást valamelyik családtagja, ismerőse tudja felvállalni. A hazai példák esetében a családi összefogás a legtöbb közösségi gazdaság működésében döntő fontosságú. Mivel Magyarországon egyelőre újszerű ez a rendszer, jelentős számú érdeklődő megkeresésére és akár a média figyelmére is számítani lehet.

Rugalmasság: A közösségi alapon végzett gazdálkodás sikeressége nagyban függ a fogyasztók és a termelő egyéni igényeinek összeegyeztethetőségétől. A szezon alatt és a szezonok között figyelemmel kell kísérni a fogyasztók visszajelzéseit, és azokhoz a lehetséges kereteken belül alkalmazkodni szükséges. Ez jelentheti a termékskála megváltoztatását, kooperációt más termelőkkel, a szállítási időpontok és helyszínek változásait, vagy akár a fizetési séma megváltoztatását.

A továbbiakban elsősorban zöldségtermelő kertészetek/kisgazdaságok számára szeretnénk tanácsokkal szolgálni, számba véve egy részes művelési rendszerben működő zöldségközösség elindításakor felmerülő főbb lépéseket.

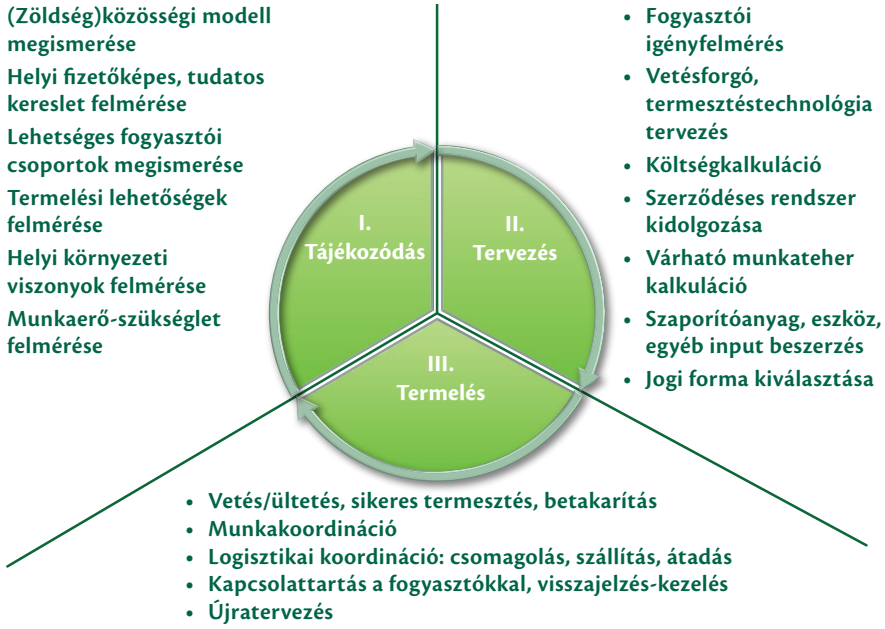

2. ábra : Zöldségközösség szervezési lépései

1. Tájékozódás

A közösségi mezőgazdasági modell megismerése: Az ÖMKi és a Tudatos Vásárlók Egyesülete is szervez ismertető napokat, műhelymunkákat a közösségi mezőgazdaság témájában. Indulás előtt érdemes ilyen, vagy hasonló rendezvényen részt venni, hogy magyar és nemzetközi tapasztalatok alapján személyes betekintést nyerhessen a termelő a rendszer működésébe. Az ilyen programok jó lehetőséget nyújtanak a személyes kapcsolatépítésre és az esetleges kérdések megválaszolására is.

Műhelymunka az ÖMKi szervezésében: tapasztalatcsere a közösség által támogatott mezőgazdaság iránt érdeklődő és gyakorló gazdák között

A lehetséges fogyasztói csoportok megismerése: Egy már működő közösségre, például baráti társaságra vagy aktív egyesületi tagságra alapozva könnyebben kialakítható a közösségi értékesítési rendszer vásárlói köre. Érdemes érdeklődni a helyi zöldszervezeteknél, iskolai szülői közösségeknél, egyházi gyülekezeteknél, hogy lenne-e érdeklődés közösségi mezőgazdálkodásba való bekapcsolódásra. Hasznosak lehetnek továbbá a tagtoborzó rendezvények, ahol az érdeklődők megismerkedhetnek a termelői-fogyasztói közösség rendszerével, és személyes kapcsolat alakítható ki a leendő tagokkal. Az elkötelezett fogyasztói „keménymag" nagy segítségére lehet a termelőnek a szervezésben, tagtoborzásban, valamint az elhivatott vásárlók az esetlegesen felmerülő kezdeti nehézségeket is több megértéssel kezelik.

A termelési kapacitás felmérése: Az előző szezonok tapasztalati alapján érdemes kalkulációt végezni, hogy egy több tucat fajból/fajtából álló vetésforgó segítségével körülbelül hány családot tudunk ellátni zöldséggel egy szezonban. Mi az a minimális létszám, amely esetén még rentábilisan elindítható a vállalkozás? Milyen hosszú szezont tudunk biztosítani a jelenlegi infrastruktúránkkal? Érdemes figyelembe venni,

hogy tárolással, feldolgozással, vagy éppen fóliasátorban, esetleg üvegházban történő termesztéssel meghosszabbítható a szezon. Fontos átgondolnunk, hogy mik a gazdaság környezeti adottságai és ezek milyen termények előállítását teszik lehetővé? Az első évben érdemes a teljes termelési kapacitásnál alacsonyabb taglétszámmal kezdeni, amíg egészében megismerjük az új típusú termelési és logisztikai feladatokat.

2. Tervezés

A fogyasztói igények felmérése: Az érdeklődést mutató tagokkal akár több találkozót is érdemes szervezni, így a termelő és a fogyasztók kölcsönösen megismerkedhetnek egymás igényeivel, lehetőségeivel. Fontos előre látni, hogy mennyire nyitott a közösség a kötött rendszerű modellre, és milyen mértékű elköteleződést hajlandóak vállalni? Melyek azok a zöldségek, amelyeket szívesen fogyasztanak, melyeket kevésbé?

Vetésforgó, a termelési szezon megtervezése: A fogyasztók igényeit, a folyamatos ellátást és az igen változatos vetésszerkezetet szem előtt tartva készítsünk termelési tervet a szezonra. Gondoljuk át, hogy milyen mennyiségű vetőmagra, fajonként és fajtánként mekkora vetésterületre, és mennyi munkaerőre lesz szükség a szezon alatt?

Munkateher kalkuláció: Amennyiben külső munkaerő bevonása indokolt, úgy fontos ismerni a helyi munkaerőpiac helyzetét. A termelési feladatok mellett figyelembe veendő a logisztikához, dobozoláshoz, szállításhoz szükséges munkaerő igény is.

A munkateher kalkulációnál vegyük figyelembe a kisléptékű termelés magas élőmunka igényét

Költségkalkuláció és árképzés: A költségekbe bele kell számítani a vetőmagok/szaporítóanyagok, a termeléshez használt egyéb anyagok és infrastruktúra (pl. öntözőrendszer, fóliasátor), az esetleges termelési veszteségek, a külső munkaerő és a szállítás költségeit, valamint a saját munkabért is. Célszerű ezeket a kalkulációkat minél pontosabban bemutatni a leendő tagoknak is. Fontos tudnunk, hogy adott taglétszám esetén milyen költségekkel kell számolni a szükséges termésmennyiség szállításához? Mekkora a legkisebb taglétszám, amellyel már érdemes elindulni? A valós költségeket figyelembe véve számolható ki az előfizetés heti/havi/éves összege is. Bár az árképzés történhet az általános piaci árak figyelembevételével, fontos megemlíteni, hogy a termelői-fogyasztói közösségekben rejlő legnagyobb kockázat a heti/havi befizetési érték megfelelő meghatározása. Ha ugyanis ez az érték túl alacsony, nem fedezi a termelés valós költségeit. Érdemes már a kezdetektől tudatosítani a fogyasztókban, hogy a kisgazdaságokban, ökológiai termesztési módszerekkel előállított, jó minőségű helyi élelmiszerek termelési költsége nem hasonlítható össze a szabad piaci árakkal. A jelenleg működő, sikeres hazai zöldségközösségek gazdálkodói szerint tagjaik nem csak a termékért fizetnek, hanem hozzájárulnak a gazdaság működésének fenntartásához. Azaz előfordulhat, sőt elő is fordul, hogy a szezon elején és végén a heti zöldség „egységcsokor" a piaci lehetőségekkel összehasonlítva kisebb mennyiségű és értékű terméket tartalmaz, mint főszezonban, amikor pedig jelentősen többet.

A rendszer közös kidolgozása: A mindkét fél számára legjobb konstrukció megalkotásához célszerű, ha a fogyasztókkal közösen dolgozzuk ki az alakuló termelői-fogyasztói közösség működési szabályzatát. Ehhez jó alapot nyújthat a több hazai zöldségközösség által átvett úgynevezett AMAP Charta. A dokumentum a franciaországi AMAP gazdaságokban alkalmazott szerződés magyar fordítása, amely tartalmazza a termelő és a tagok által szem előtt tartandó alapelveket is. A tagsággal már a kezdetekkor szükséges megállapodni az elköteleződés mértékében és a fizetés módjában. Szerződés köthető az egész szezonra, esetleg pár hónapra is. A szerződés garantálja a gazda számára a fogyasztók hosszú távú elköteleződését és a termelés tervezhetőségét, a tagok számára pedig a folyamatos ellátást. Előfordulhat, hogy az első időben, amíg a szükséges fogyasztói bizalom ki nem alakul, a tagok egy része számára nem vállalható a komoly elköteleződés. A hazai zöldségközösségek jó része az első évben dobozrendszerben, a teljes szezonra való szerződés kötelezettsége nélkül működött. A kölcsönös személyes bizalom kialakulását és a rendszer rutinszerűvé válását követően, a második évtől váltottak át szerződéses alapon működő részes gazdálkodói rendszerre.

A logisztika tervezése: Állapodjunk meg a közösség tagjaival az állandó átvételi helyben és időpontban. Fontos a rutin kialakítása. A betakarítás, előkészítés, szállítás szintén jelentős figyelmet és előre tervezést igényel. Igyekezzünk elkerülni az átvételi hely és idő gyakori változtatását, mert az minden esetben kavarodással jár.

Közösségszervezés: Amennyiben a fogyasztói közösségünk tagjai érdeklődést mutatnak, vonjuk be őket a munkába. A tapasztalatok alapján a közösség tagjai, mint az elosztással és menedzsmenttel kapcsolatos részfeladatok koordinátorai vagy segítői,

támogatni tudják a termelőt az adminisztratív, logisztikai, sőt akár a pénzügyi vagy jogi feladatok elvégzésében. Kellő motiváció és jó szervezés mellett pedig a gazdaságban, önkéntes munkával járulhatnak hozzá az egyszerűbb, különös szakértelmet és gyakorlatot nem igénylő, „kampányszerű” munkákhoz, mint amilyen például a betakarítás.

3. Teendők a termelési szezon során

Kiadványunk kereteit és lehetőségeit meghaladja a részletesebb termesztéstechnológiák, ökológiai gazdálkodásban alkalmazott gyakorlati módszerek bemutatása. Ezért a termesztéssel kapcsolatos tényezőket és megfontolásokat csak címszavakban ismertetjük. Ökológiai kertészet témakörében érdemes áttekinteni az ajánlott irodalom részt, illetve örömmel vesszük személyes megkeresésüket is az ÖMKi elérhetőségein.

■ Termelési sajátosságok

Folyamatosság és változatosság: A szezon alatt zöldségek széles választékát kell folyamatosan szállítsuk a vásárlóinknak. Az előre eltervezett vetésforgó a különböző tenyészidejű fajok és fajták megfelelő megválasztásával valósítható meg. Ez akár 50-100 különböző fajú illetve fajtájú növény termesztését is jelentheti. A sokféle növénykultúra miatt a vetés, gondozás és betakarítás az „átlagos” kertészeti termesztéshez képest több odafigyelést és időt igényel. Például egy hazai, kb. 60 dobozt összeállító gazdaság számára főszezonban a betakarítás és a dobozok összeállítása 3 ember egy teljes napi munkáját igényli. Szállítás előtt minél rövidebb idő alatt szükséges betakarítani a terményt, hogy átvételkor minden friss legyen. Először a tartható, végül a tárolásra érzékenyebb terményt kell leszedni.

Szezonhosszabbítás: Annak érdekében, hogy a szállítási szezon minél hosszabb legyen, fejlett infrastruktúra kiépítésére lehet szükség. Ilyen infrastruktúra lehet például a fóliasátor vagy az üvegház. Feldolgozással, tárolással szintén elnyújtható a szezon, azonban ehhez is szükség van megfelelő helyiségekre és szaktudásra.

Adminisztráció: Fontos a kezdeti időszakban a pontos termésadminisztráció, vagyis a különböző termények betakarított mennyiségeinek terület alapú nyilvántartása. Ezzel elősegíthető a következő szezonban a pontos tervezés, az esetleges változtatások könnyebb megvalósítása.

A szállítási szezon meghosszabbítható a termelési infrastruktúra fejlesztésével: zöldséghajtatás fóliasátorban.

■ Csomagolás, szállítás

Termények előkészítése: A legtöbb hazai rendszer esetén a gazdálkodó készíti elő az egységdobozokat, amelyeket a tagok már csak átvesznek. A francia AMAP esetén, és egy hazai gazdaságban azonban nem ezt a rendszert követik, hanem a terményeket külön-külön rekeszekben helyezik el, és egy táblára függesztik ki a tagoknak járó heti csomag összetételét. Ez alapján minden tag az érkezés sorrendjében válogathatja ki saját maga számára a heti zöldségadagját. A gazdálkodó számára ez időmegtakarítást jelent, hiszen a dobozok egyenként való összeállítása komoly munkaráfordítást igényel. A saját válogatás hátránya viszont, hogy előfordulhat, hogy a későn érkezőknek már csak hibás vagy sérült termés jut. A közösségi rendszer kiszámíthatóságából adódóan mindkét (dobozos és válogatós) módszerrel minimálisra csökkenthető a termésveszteség, mivel minden jó minőségű termés gazdára találhat. Az esetlegesen nem szép, dömping vagy másod és harmadosztályú termények pedig felkínálhatók a tagoknak az egységdoboz tartalmán felül, szabad elvitelre.

Az átvevőpont megválasztása: Az átvevőpont és az átvételi idő megválasztása kritikus fontosságú. Nem szerencsés a közterületen való átvétel. Amennyiben lehetséges, akkor fedett, kellő infrastruktúrával rendelkező, tömegközlekedéssel és autóval egyaránt jól megközelíthető helyet jelöljünk ki.

Logisztikai sajátosságok: A piacon történő értékesítéshez képest zöldségdoboz rendszer működtetése esetén jellemzően kisebb az útiköltség és a csomagolóanyagszükséglet, mivel hetente csak egyszer, általában a gazdasághoz közeli átvevő pontokra történik a szállítás. A pakolással és átvétellel együtt a szállítás általában egy teljes napot vesz igénybe. A logisztikai teendők rutinná válásához időre van szükség, óriási jelentőségű lehet a közösségi koordinátorral való együttműködés, azaz ha a közösség tagjai közül van, aki önkéntes vagy közel önkéntes alapon segítséget nyújt az átvételkor.

Az átvevőpontok közelsége révén akár kerékpárral is hazaszállíthatók a zöldségek, csökkentve ezzel az élelmiszerrendszer környezeti terhelését

■ Szervezés

Adminisztráció: A tagok és befizetéseik adminisztrációja folyamatos terhet ró a gazdálkodóra, az adminisztráció megkönnyítése érdekében érdemes egy jól tervezett, könnyen követhető adatbázist létrehozni. A bevételek és kiadások pontos adminisztráci-

ója lehetővé teszi a szezon végén a tagokkal való pontos elszámolást. Amennyiben a tagsági hozzájárulás emelése szükséges, az pontos kimutatást, költségelemzést alkalmazva könnyebben elfogadtatható a tagokkal. A heti adag esetleges lemondásának, cseréjének, a tagok egyéni igényeinek kezelése nem könnyű feladat, az ilyen helyzetekre a magyar gazdálkodók változatos eszközöket alakítottak ki. Van, ahol egyáltalán nem lehet lemondani a heti adagot és az esetlegesen nyaralásra utazó családnak meg kell oldani ismerős, rokon, barát révén az átvételt. Van, ahol minden tagnak egy szezonban meghatározott számú lemondási lehetősége van. Ezeket a szabályokat a közösségnek szükséges meghoznia, a tagság igényeinek és a gazdálkodó lehetőségeinek megfelelően.

A várólista koordinációja: A Magyarországon 2011-ben elindult zöldségközösségek mára olyan népszerűek lettek, hogy néhol már várólistát szükséges vezetni, mert a gazdaság nem tudja előállítani minden érdeklődő számára a teljes szezonban a „dobozbavalót". A várólista adminisztrálása jelentős feladat, amit akár önkéntes alapon, régebbi törzstagok is vezethetnek, amire van is már itthon példa.

Kapcsolattartás: Az aktuális tagok nyilvántartása és a kapcsolattartás, különösen kezdetben, igen időigényes. Volt olyan hazai zöldségközösség, ahol a kertész házaspárból a feleség napi 2-3 órát töltött a számítógép előtt csak ilyen célból. Ez hosszabb távon tarthatatlannak bizonyult, ezért csökkentették a tagokkal való levelezést, a heti blogbejegyzések számát stb. Ezzel együtt heti/kétheti/havi rendszerességgel érdemes hírlevelet készíteni a gazdaságban folyó munkákról, a terményekről és a közösségi rendezvényekről. A szezon végén kérdőívek kitöltésével is kaphatunk a következő szezon szervezése szempontjából hasznos visszajelzést a fogyasztóktól.

Közösségi események: A hosszú távú kölcsönös bizalom és szolidaritás kialakulását segítendő elengedhetetlen a rendszeres találkozás termelő és fogyasztó között. A dobozok átvételekor jó alkalom nyílik a tapasztalatok, vélemények, élmények megosztására, és a fogyasztói kérdések megválaszolására. A zöldségközösségek sajátossága, hogy szerencsés esetben valódi közösség alakul ki a termelő családja és gazdaságuk körül. Szerencsére erre is találunk már Magyarországon jó példákat. A közösség kialakításában nagy jelentőséggel bírnak az évi néhány alkalommal a gazdaságban szervezett közös programok. A fogyasztók jobban átérzik a minőségi élelmiszerek előállítási nehézségeit, ha a saját szemükkel látják a termelési folyamatokat. A nyílt napok, a különböző rendezvények a gazdaságban elősegíthetik, hogy a vásárlótagok idővel összetartó közösséget alkossanak, amely segítségével a nehézségek is könnyebben áthidalhatók.

4. Teendők a termelési szezont követően

A termelői-fogyasztói közösségek hosszú távú, sikeres működéséhez folyamatos értékelésre és újratervezésre van szükség. Az év végén, a következő évre való felkészülésképpen, a fogyasztókkal együtt célszerű kiértékelni az eredményeket, meghallgatni a véleményeket, megosztani a pozitív és negatív élményeket, megfontolni a javaslatokat. A kínálat szélesítése érdekében vagy megnövekedett fogyasztói érdeklődés esetén indokolt lehet a más termelőkkel való együttműködés. Ilyen módon rendszeresen vagy megrendelés alapján az érdeklő fogyasztók dobozába kerülhet gyümölcs, tojás, tejtermék, hús és egyéb helyi előállítású minőségi élelmiszer is. A kooperációval szélesíthető a tagok számára elérhető termékskála, miközben más helyi termelőknek is segítünk az értékesítésben, és jó szakmai-baráti kapcsolatok kialakítására, megerősítésére nyílhat mód.

Kora nyári zöldségkompozíció

Utószó

Ez a kis füzet a Nyitott Kert Alapítvány 2001-ben kiadott kézikönyve és a Tudatos Vásárlók Egyesülete 2013-ban megjelentetett ***Közösségi mezőgazdálkodás*** című információs anyaga után a harmadik átfogóbb mű, ami ebben a témában Magyarországon kiadásra került. Az alkotók célja elsődlegesen az volt, hogy néhány alapinformációval, az eddig külföldön és belföldön felgyűlt tapasztalatok összefoglalásával gondolatot ébresszen, lelkesedést erősítsen, és konkrét tettekre sarkaljon. Bízunk benne, hogy e rendkívül sok szépséget hordozó, a fogyasztók és termelők szövetségét megteremtő termelési és értékesítési forma egyre több gazdálkodó és leendő biogazdálkodó számára nyújt majd tervezhető megélhetést, a fogyasztók számára egészséges, helyben termelt élelmiszert, és mindkét fél számára a zöldségközösségbe való tartozás élményét.

Ajánlott irodalom

- *Biogazda füzetek,* Sárközy Péter Alapítvány
- *Biofüzetek*, Mezőgazdasági Kiadó sorozata
- *Biogazda Kiskönyvtár*, Mezőgazdasági Kiadó sorozata
- Seléndy, Sz. (szerk.), 2005 – *Ökogazdák kézikönyve,* – Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- Seléndy, Sz. (szerk.), 2013 – *Gyakorlati Biogazdálkodás I.,* – Mezőgazda Kiadó & Biokontroll Hungária Nonprofit Kft., Budapest
- Tamás, E., 2008 – *Biokertészkedés,* – Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Franke, W., 2005 – *Biokert – Az öngyógyító vegyeskert,* – Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Bács Agrárház Nonprofit Kft.,2012 – *A Biokertészkedés alapfogásai,* Kecskemét
- Hartman, M. (szerk.), 2003 – *Mezőgazdaság a természetvédelem szolgálatában,* – Szaktudás Kiadó Ház.
- Tudatos Vásárlók Egyesülete honlapja: *tudatosvasarlo.hu*
- Nyitott Kert Alapítvány honlapja: *nyitottkert.hu*
- Szatyorbolt honlapja: *szatyorbolt.hu*
- Az angol Big Lottery Fund által életre hívott helyi élelmiszerrendszereket támogató program honlapja: *www.makinglocalfoodwork.co.uk*

Felhasznált irodalom

- Galt, Ryan E., 2011. – *Counting and mapping Community Supported Agriculture in the United States and California: contributions from critical cartography/GIS*. ACME: An International E-Journal for Critical Geographies 10 (2), 131 - 162
- Balázs, B.; Renting, H., 2012 – *Local food system development in Hungary,* – International Journal of Sociology of Agriculture and Food, Vol. 19, Iss. 3, pp. 403-421.
- Kiss, Cs.; Bela, Gy.; Bodorkós, B., 2012 – *Helyi közösségek a mezőgazdaság sokféleségéért Magyarországon,* – Védegylet, ISBN 978-615-5193-01-9
- Nicholson C.; Young B.; Gulyás E., 2013 – *AKCIÓ - a szupermarket láncok beszállítói kapcsolatai a fogyasztó szemszögéből,* – Tudatos Vásárlók Egyesülete, ISBN 978-963-88509-6-6
- European Network for Rural Development, 2012 – *EU rural Review - Local Food and Short Supply Chains,* – European Union
- Schlicht, S.; Volz, P.; Weckenbrock, P.; Le Gallic, T., 2012 – *Community Supported Agriculture: An overview of characteristics,diffusion and political interactionin France, Germany, Belgium and Switzerland* – AGRONAUTEN and ACTeon
- Soil Association, 2011 – *The impact of community supported agriculture* - Final report, 2011 - part of the “Making Local Food Work” Programme funded by the Big Lottery Fund
- Urgenci Europe, 2010 – *Meeting Report, 2010, - Toussacq, February, 5th - 6th, 2010 https://gascalci.org/pipermail/lista/attachments/20110409/3b9c9f4a/attachment-0001.pdf*
- Vadovics, E.; Hayes, M., 2007 – *Nyitott kert - egy helyi bioélelmiszer hálózat Magyarországon*
- Vadovics, E.; Gulyás, E. (szerk.), 2007 – *Fenntartható Fogyasztás Magyarországon 2007.* c. Tudományos Konferencia 2007. december 17. konferenciakötete (237-258. oldal) Corvinus Egyetem Budapest

ÖMKi
Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet
Research Institute of Organic Agriculture | Forschungsinstitut für biologischen Landbau
PARTNER OF FIBL SWITZERLAND

Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet

Küldetésünk

Az ÖMKi olyan kutatási-innovációs feladatokon dolgozik, amelyek a gyakorlatban is alkalmazható eredmények révén biztosítják az ökológiai gazdálkodás és élelmiszeripar magyarországi továbbfejlődését és hosszú távú versenyképességét.
Hatékony, a kutatást és a gyakorlati szaktanácsadást elősegítő rendszer megteremtésére törekszünk.

Az ÖMKi alapelvei a hitelesség, a termelőkkel és a feldolgozókkal szoros együttműködésben végzett innováció, a gyakorlat-orientált kutatás, és a hatékony ismeretátadás.

Saját kutatásaink

- Zöldségfajták tesztelése és gazdálkodási módszerek fejlesztése az ökológiai gazdálkodásban, on-farm kísérleti hálózat kiépítésével
- Ökológiai gazdálkodási módszerek fejlesztése és tesztelése szántóföldi termesztésben, on-farm kísérleti hálózat kiépítésével
- Ökológiai gazdálkodásban használható gyepkeverékek fejlesztése és tesztelése őshonos, itthon termelt szaporítóanyag felhasználásával
- Bioméhészkedésben alkalmazott ökológiai technikák, on-farm kísérleti hálózat kiépítésével

PhD és posztdoktori ösztöndíjprogram

Célunk a fiatal kutatók ökológiai gazdálkodással kapcsolatos témákban indított kutatásainak segítése. Az ÖMKi szakmai és pénzügyi támogatásával számos magas színvonalú, több tudományterületet érintő kutatás zajlik rangos hazai és külföldi kutatóhelyekkel együttműködésben.

Kiadványok

Tudományos és ismeretterjesztő kiadványokkal, cikkekkel segítjük az ökológiai gazdálkodás hazai gyakorlatát és a bio szektor szereplőinek párbeszédét.

Rendezvények

Az ágazaton belüli információáramlást kívánjuk elősegíteni konferenciákkal, képzésekkel, szakmai találkozókkal, termesztés-technológiai, szakmapolitikai és érdekképviseleti kérdéseket tárgyalva.

Munkánkat a svájci Forschungsinstitut für biologischen Landbau (FiBL Svájc) szakmai hátterével és a Pancivis Alapítvány anyagi támogatásával végezzük.

Kapcsolat

Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet
Közhasznú Nonprofit Kft. (ÖMKi)
Iroda: 1033 Budapest, Miklós tér 1.
Tel./Fax: +36 1 244 8357, +36 1 244 8358
info@biokutatas.hu
www.biokutatas.hu